

קקול נפילים של חזו שמש. על 'טיט' לדרור בורשטיין

זו, גבירותיי ורבותיי, הצעתי לסדר היום המיידִי: לקרוא לאסיפה את חשובֵי הסופרים שעוד נותרו בשטח, ולהעמיד הצעת החלטה על סדר היום – להניח לתנ"ך, להותירו מחוץ למערכת ה"משאבים" הניצבת זולה ומזוללת במאגר הנושאים והתמות של ספרותנו במצבה הנוכחי.

בעשורים האחרונים, ואם נדייק, מאז אמצע שנות החמישים של המאה הקודמת, בעצם מאז 'מלך בשר ודם' למשה שמיר, כל ספר שראה אור ונתלה בתנ"ך בזרועות גפרוריות של מילים, היה סימן שאין לטעות בו: הסופר המבקש להיתלות בארזי הלבנון הוא בעצם פרסונה ספרותית מדרג נחות שבנחותים. לפחות בשני העשורים האחרונים, החלו סופרים שנחיתותם ועליבותם ברורה ונהירה בלא שום צורך שיתמודדו עם התנ"ך, לבסס את ספריהם על אירוע תנ"כי כלשהו. מדובר היה בממוסחרים שבסופרים, והתרכובת שהפכה אירוע תנ"כי למלודרמה זולה שבזולה זכתה לא פעם ולא פעמיים להצלחות מסחריות מפתיעות (או לא כל כך מפתיעות). לעיקר ההצלחה זכו גם "ספרות" חרדיות או חרדיות לשעבר, המתאפיינות בגרסאות שונות של פמיניזם "מתון" ואיתורו בחינת איפכא מסתברא בתוך הכתובים על מנת לרקוח איזו מעשייה נאה. באופן מוזר ובלתי מסתבר אף עברו אחדים מן הסופרים האלה את גדרות ההסכמה של

הרבנים (הערך הממשי שמייחסים הרבנים לתנ"ך ללא חגורת הפרשנים ההדוקה הוא ממילא אפסי). נוצר מצב, בו התנ"ך הופקר לחלוטין ובמחשבה תחילה בידיים חילוניות או דתיות למחצה. ה"עתודים" שבסופרים איתרו בזריזות ראויה לציון את העניין המחודש של החילוניות במה שהותירה להם הסקראליות הדורסנית בת זמננו – הם היו אמנם זהירים ושפויים דיים מכדי לכתוב ישירות מול התנ"ך, אבל פרשנות "עדכנית" (לרוב מבודחת למחצה) כתבו גם כתבו: מעמוס עוז ומאיר שלו ועד השד יודע מי. הייתה זו ללא ספק מלכודת פתאים גם לכותבי ה"דרושים" החילוניים וגם לקוראיהם, בורגנות שביקשה "לנכס" את החומרה הסקראלית בלא התוכנה האמונית בחינת נזם זהב באף חזיר; לנהל מערכת יחסים עם המסורת והמסורות בלא שיהא להם שמץ של מושג מהי מסורת זו ומה חזות לה. רק שפרשנות היא פרשנות, היינו, משנית לעיקר. הכותבים העדכניים לא הסתגלו לעובדת משניתם, היינו, כמשרתי הטקסט המקראי ופרשניו. כל שנדרש היה להמתין בפינה לרגע שבו סופר "בכיר" ישקע במי אפסיים אלה של "סיפור הסיפור" המקראי בלשון ובהקשר עדכני או חצי עדכני. ובנקודה זו, גבירותי ורבותי, נכונה לנו הפתעה מרה (שאמנם היה בה מן הצפוי). דווקא למלכודת פתאים זו נפל דרור בורשטיין, סופר מיוצאי הדתיות הלאומית, שלפחות בתחילת האלף הנוכחי עורר, בספריו הראשונים, תקוות רבות; וללא ספק – המוכשר והחריף בקבוצה זו של סופרים פליטי הדתיות הלאומית ו"ההתיישבות" בשטחים. המעבר שלו מן הדתיות הלאומית אל הפוסט מודרניזם במהדורתו האקדמית הישראלית ואל מה שמכונה 'ניו אייג' (מושג שאיש לא יודע לתכלל ולהקיף באמת) היה חד וחריף ובעיקר ממסך. דיברה תורה בלשון בני אדם: ממסך את עצמו בראש וראשונה.

היבט לא פחות חמור, בהקשר הכולל והספציפי של הרומן, הוא השימוש בדיסטופיה, ז'אנר שהופך להיות נפוץ בקרית הספר שלנו ושותפים לו סופרים מכל מין וזן, והנביעה שלו היא היעדר האומץ לכתוב 'ישירות' על המצב הנוכחי. בציבוריות ובקיימות הישראלית (ובכוונת מכוון איני כותב קיומיות), פסוקים מתוך התנ"ך לתיאור המצב ימצאו בשפע, והם מדייקים כחות השערה. השאלה היא במה טובלים סופרי הדור הזה את עטם (בזיעה קרה, כמובן). מטעם זה נרקחת עלילה שלא תתרחש בשום עתיד אבל

רגליה השבורות בהווה, המתארת את חורבן ממלכת ישראל (מה שמכונה בלשון הארכיאולוגים 'הממלכה הצפונית') שהייתה שטח 'כבוש' על ידי האימפריה המצרית והאימפריה הבבלית אשורית, שילמה מס לשניהם לפי כורח או בחירה, ונגזלת מעשה יום ביומו על ידי הממסד הדתי הכוהני. זוהי ירושלים של ימינו אלה: הרכבת הקלה פועלת במלוא הקיטור, ועל הכתרת המשוררים (היינו, הנביאים) ממונה מטעם עצמו (והממלכה) מבקר ספרות קטלני הנושא את השם ברוך (בהוראת שוד ושבר, לא קורצוויל), שמעברו השני של אותו מתרס הוא מתפקד כקצין מודיעין משטרתי שתפקידו לדכא את הנבואות הקשות שהוא עצמו מעודד לכתוב בשבתו על כס המבקר, ואם תתעקשו, הרי שהינו גם כתבן של דברי נבואה בתחפושת משורר. הוא הוא שמכתיר את ירמיהו למשורר/נביא (בורשטיין לא טורח על דקויות ההבדלים בין זה לזה – אין טעם להטריד יתר על המידה את שארית הציבור הנזקקת לספרים). סופר חשוב ופקיד בכיר כדרור בורשטיין לא יוכל להסתפק במאתיים קוראים מלאי ציפיה ומתח פנימי הזוכרים את ספריו הראשונים, אותם שלא עשו חשבון לאיש. העיקרון: ככל שהנכתב אבסורדי ומופרך יותר, כך יתמעט הפחד מפני החשבון שיוגש. דרור בורשטיין, כאיש ממסד, חשבון יודע. אכן, ראוי לנהוג זהירות יתר בשעה שאפילו לכתבנית טריוויה המשרבטת רומאן של שום כלום על יחסים בין ערבי ויהודיה בניו יורק מגישים חשבון מר בעוד היא מחוללת ברחובות עם דו"ח המכירות המתוק מדבש. מלכי ישראל המתחלפים חדשות לבקרים על פי נטיית ליבם הסתמית של מלכי מצרים ובבל, הם ביסוד הדבר פסנתרנים שאת חייהם הם מנהלים בווינה המעטירה, מקום בו הם מנגנים רסיטלים לציבור, עד שמגיעים השליחים הקוראים להם לחזור אל ארמון המלוכה ולאחוז בשרביט. תפקידו המרכזיים של המלך: ללחום במרי של סרבני מיסים ולדכא (אגב הקשבה בחצי אוזן) את נבואות הזעם של הנביאים/משוררים, חזיים תומכי ההגמוניה המצרית, חזיים השני תומך בהגמוניה האשורית/בבלית. כן, השאלות והתהיות מצטברות עם המקרא: איך מתרחש המעבר מפסנתרן וינאי מעודן שנמלט מירושלים המדממת כל עוד נפשו בו למלך המטביע את אויביו בכורות טיט? מה מתרחש מתחת לרמת הכותרת או האירוע? כיצד זה שעלם שעיקר תוחלתו היא הישרדות בבתי הקפה של משוררים הופך לנביא המסכן את נפשו עם כל נבואה? האם שריך חבר גנבים קטנים או שודדים גדולים? האם דיסטופיה היא

התרת רשות לכתיבה רעה ורשולה? ולמה דווקא ספר מלכים ב' ולא (נניח, רק נניח) 'מקבת' לשייקספיר? דווקא יש לנו לידי מקבת משלנו, התואמת את התפקיד ככפפה ליד? איך נשכחה הסצנה החד פעמית שבה מושכת הליידי את מפת השולחן וכל אשר ניצב עליה, מיתמר אדים וריחות, נופל בחיקם של הטפסרים והחורים והסגנים ובני המשפחה? ואיה הכלב המלכותי הנשכן צרבארוס שעיקר מעשיו לנגוס נגיסות אימים בבעליו ועושי דברו? הכלב פספס את הרומן או הרומן פספס את הכלב? והדיסטופיה את שניהם כאחד?

זוהי, כמובן, רק דוגמא בעלמא (וגם דוגמא ב'עלמה' אם נזכור את פשחור בן אימר, הפקיד הממונה ואובססיית הצילום שלו מתחת לחצאיותיהן של המזכירות). כמובן, אפשר להבין את ההחלטה של מר בורשטיין, שהפך להיות פקיד ספרותי מתפרע, לבדח את עצמו עד מוות בלא לקחת סיכונים יתרים – רק שאין לדברים האלה ריצפה, והממשות הניתנת לאימות ולכימות מותירה את הכותב הנכבד ורגליו באוויר: ככל שיתאמץ לעלות על המרכבה ולברוח מן הממשות הנוכחית, הגרועה מכל דיסטופיה, זו מתייצבת מלפניו ומאריכה לו לשון בלי הרף. זו, אגב, בעייתם המרכזית של כותבי הדיסטופיות כולם עד אחד – שכן בדורנו העדכני, הממשות היומיומית מלעיגה על כל דיסטופיה והופכת אותם לחבר שוטים. הלא אנשים אחרים אנחנו, דרור, גם שם משפחתנו זהה, ושנינו הייתה לנו הזכות להיות תלמידי ישיבה, שחה אלי ואגל לך סוד כמוס: ואני, "בין העונות" קראתי פעם 'דון קיחוטה', ובין שאר פרטים מנו גם את השיניים שנתרו בפיו של האביר בן דמות היגון בטרם צאתו למלחמות: רק שש שיניים נותרו בפיו. מכאן הסקתי שספרות היא עניין רציני עד להתמיה. עד להפחיד. יותר מזה: באקדמיה, בעודך משנן את "תורת הפערים", אמר לנו בחוג לתיאטרון מורי ורבי אליקים ירון ז"ל משפט בלתי נשכח: "'הקמצן' של מולייר הוא טרגדיה שאינה נופלת מ'אדיפוס'. צריך רק להפוך את נקודת המבט." לא אתה, לא אני ולא התנ"ך יודעים אם צדקיהו היה בבחורותו דוקטוראנט לפסנתרנות באקדמיה שלידי הפילהרמונית בברלין או בווינה, התנ"ך יודע שמלך הוא מלך, שהינף השרביט של סטודנט רזה למקלדת יביא למותם של עשרות אלפי אנשים, וגם גזר הדין שהושת עליו הוא מפואר באכזריותו. ומידת הרלוואנטיות של היותו פסנתרן רזה בווינה

היא אפסית, משום שהיא לא מחוברת לשום דבר ועניין. "וידברו אתו משפט, ואת בני צדקיהו שחטו לעיניו, ואת עיני צדקיהו עָנָר ויאסרהו בנחשתים ויבאהו בבל." וידברו אותו משפט, קרי, לו עצמו, לצדקיהו, לא נתנו אפשרות להצטדק. האם שכח עמיתי היקר מן הדרורים את "המלך במבט אירוני" ששינן כתינוק של בית רבן באקדמיה? איך התאיידה לה בצירוף ריח קל של עיפוש ה'משנה תורה' המרכזית של ספרותנו העכשווית, זו שקודחת בראשה כפטיש אוויר? ובאופן קצת פחות אירוני: מלך הוא מלך, ומלכים אינם מצטדקים – תפקידם לקבוע מסמרות ולהיתלות על המסמרות האלה בבוא יום פקודה. ללא ספק: זוהי שכחה סימפטומטית, לסוג של ריק קיומי שבו כל הדמויות – ממלך בבל ועד אחרון מוכרי הפלאפל בירושלים שחבורה משברי מילים ודבק דיסטופי – הן כנפילים שלא חזו שמש. בתנ"ך יש להן זהות תפקודית ברורה. הסיפור המקראי מעיק עליהן ואינו מאפשר להן קיום עצמאי מנותק מההקשר המרכזי שמתוכו קמו ושלתוך האבדן הניצב לצדו הם מתאיינות. והמאמץ לשוות להן קורות חיים קודמים ו"עומק" כמצוות הרומאן בעידינים הנוכחיים קורס בלי הרף. המצור הנוכחי על ירושלים (בניגוד לזה המתואר ב"דיסטופיות" העדכניות ש'טיט' היא רק אחת מהן) הוא קיומי, מהותי, ירושלים הפכה להיות בלתי נכבשת. היא כאוטית מדי, מוטרפת מדי, לא מחוברת לעצמה ומקרינה את הארס לסביבתה המיידית והרחוקה – ולמרות כל המאמצים היא שומרת מרחק גדול מן הזהות שלה בתקופת התנ"ך. האנאלוגיה בין התקופות הייתה ונשארה בלתי אפשרית – דבר שצריך היה להתברר לך, דרור יקירי, כפי שהתבהר לי, באמצע הרומן. ספק גדול הוא אם תימצא בספרות אנאלוגיה מלאה ודייקנית למצבה של ירושלים היום. היה זה פוקנר שאמר פעם, "ליוליסס של ג'ויס צריך להתייחס כדרך שמטיף נוצרי נבער מתייחס לברית החדשה – באמונה". והעניין הוא, אם לדייק, בקדושה. ואין מדובר כאן בקדושה דתית אמונית, אלא בקדושת הספרות (לא, זו לא הלצה, אני רציני עד אימה), ואותו מטיף נבער אמר ('הקול והזעם'): "כשהשנים הארוכות והקרות – הן שטפו ועברו בארץ מצרים, מרכבות הפרעונים המרקדות. חלפו עברו הדורות, היה בהם איש עשיר; איפה הוא עכשיו, הו אחיי? היה בהם איש עני, איפה הוא עכשיו, הו אחיות? באין טעם החלב והטל של הישועה הישנה, כשהשנים

הקרות והארוכות תחלופנה." נוותר, ברשותכם האדיבה, על הפגימות המשניות, שאינן משניות כלל (מבקר כקורצוויל ז"ל היה עושה מהן מטעמים ממוחייים), כגון שיבוץ הלשון התנ"כית בתוך הרצף הלשוני המודרני, מה שהופך את הרטוריקה ואת סיפור הסיפור לחצץ הנגרס בין השיניים, גם אם מדובר בששת שברי השיניים שנותרו לאביר בן דמות היגון.

כתיבה בעקבות התנ"ך היא עניין לסופר גדול, או לפחות, שואף גדולה, ועמיתי היקר דרור ויתר על כל גדולה אפשרית מ ב ח י ר ה עוד באמצע העשור הקודם כשהפך להיות שומרם ומגינם של חתולי החצרות האחוריות בתל אביב.